

בצרון : ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן, שנה ל"ד, כרך ס"ד, חוב' א' (301)
(תשרי-חשון תשל"ג, אוקטובר 1972)

ביקורת לאורו של חזון *

מאת מרדכי עובדיהו

— א —

זה כשני דור ומעלה ניצב אברהם קריב, בן ליטא היהודית, ספוגת תורה ו"מוסרנות", בשער בת ספרותנו ומכה במיתר שנימתו העיקרית — על חטא שחטאו בדורותינו סופרים גדולי סוכן שלמים, בפגימת דמותה של הגולה היהודית, אשר נתגלה ונתקדשה שבעתיים מאז עליה הכורת הנאצי. למערכת-מצווה זו נחלץ קריב היחלצות-יחיד, בלהט של שלום-אמונה, תוך עירעור מוסכמות מקדשות ותביעת עלבונם של כמה מסופרי הדור. מלאכתו זו שהוא רואה כשליחות, מגמתה האחת היא — "נרתק את השלשלת", כשמו של אחד מספריו, יצירי הקיטרוג הגדול. לעומת קול ענות-חלושה הקורא לחיזוק "התודעה היהודית", ב'ארגון של ימינו, מתריע קריב על הדילדול הרוחני שבתלישות ממקור-המחצב.

קובץ המסות והמאמרים שלפנינו, הדנים "במערכי היצירה העברית של דורות אחרונים", מהווה, כעדות המחבר בפתח הספר, גם "אפיק לגילוי עצמי" בכמה פנים, ופן עיקרי בהם, פני-הפנים, שמגלה לנו קריב, הלא היא אהבה לבלי-מצרים לכנסת-ישראל ולספרות-ישראל, שמעיינותיה נפתחו לפניו, כדבריו, מאז עלתו ארצה מגולת רוסיה, בה הונף גרון על התרבות והלשון העברית. אכן, גם בספר שלפנינו, שכל-עיקרו פריטה על מיתרי יצירתם של גדולי יוצרים בדורותינו, הומה לפרקים נימת הקיטרוג. ברם, נימה זו עוממת כליל כשאנו מתייחדים עם דפי הספר, שבמרכזו סופרי הרנסנס העברי החדש — ביאליק, עגנון, יעקב כהן, שטיינברג, פיכמן ועוד — באור-פניהם אנו שבים ומגלים במלוא שיעור קומתו את אברהם קריב המבקר-המשורר, אמן הפרטורט, זה שלפני-ולפנים, המעלה פעמים במשיכת-מכחול אחת כמו חי דמות-דיוקנם של יוצרים-בונים, אשר המכנה המשותף שלהם — אהבת ישראל והביקורת ללא-שיור במקור-המחצב.

— ב —

לא באקראי פותח הקובץ בשלום-עליכם, מליץ-היושר הגדול לבני "עמך", אשר לכל צרות-צרות שלהם הביא "צחוק-רפאות", וכהגדרתו המבריקה של קריב — "צחוק שיסדרו בעם — גם בסופו לעם". במנחם-מנדיל ובטוביה החולב רואה קריב "יצירי-רוח עממיים טבועים בחותם ראיתו של גאון ההומור היהודי". אף "למדנות" העם-ארצית של טוביה, פרי המצאה גאונית של יוצרו, "יסודה במציאות העממית שלנו". תוך שלילתו המוחצת את מסכת-עוקצין של מנדלי לגבי יהודי העיריה הגלותית, מעמיד קריב לקונפרוטציה את מנדלי סבא מול שלום-עליכם הנכד, תוך הגדרה ציורית שנונה: "בעוד צחוקו של מנדלי הסאטיריקן — הוא "עלבונם של בריותיו", צחוקו של שלום-עליכם — "גומת-החן" שלהם. דברו על מנחם-מנדיל הבונה מגדלים פורחים באויר, ועל טוביה, בעל "הבטחון היהודי", ו"בעל ההשראה הנצחי להצלחה", מעלה קריב סברה נוקשת, כי "בכוח המדמה ההופך את המדומה ליש, יש משום תכונה נפלאה של כנסת-ישראל והיא שקיימה את עמנו במאפליית הימים".

את המופת שבדמות ביאליק הוא רואה בכך, שעיקר טעם חידושו הרנסנסי בא לנו לא כמתנה אלא "כהשבת אבידה", ומכאן הערצת העם אל בחירי-לבבו.

*) אברהם קריב / "מיתרים ומערכות", כתבים מקובצים כרך א, הוצאת מ. ניומן, תשל"ב.

בהסדל מבן-דורו הגדול, נחום סוקולוב, שפיזר שפע כשרונותיו, ביאליק — "מקוה-רואה גדול, ששבילו — נצח ישראל". נאמן לשיטתו, מוצא קריב פער עמוק בין ביאליק למנדלי (הנערץ כנודע במאד על ביאליק): "אצל מנדלי נתנמכו עלינו השמים, אצל ביאליק — גבהו עלינו שמי-השמים". את סוד נצחו של גדול משוררי הדור הוא רואה לא בשירת הזעם לשעתה, אלא בכך שהעם הכיר בו נוגה-נגד של עצמו. ולהלן: "תהודת יצירת ביאליק מגעת עד למרחוק, כאשר לא הגיעה אולי אצל שום איש עברי אחר לאחר חתימת כתבי-הקדוש". סוד הערצתי לש"י עגנון ב"ארשת הישראלית הגמורה" שלו, המצטיירת לו כ"תהלוכת-השואבה של ספרותנו אל המקורות". ביצירתו הוא מוצא "חותם" תבנית של ההויייה היהודית במלוא יפעתה — משקל-שכנגד לשוטנים מבחוזץ". קריב כופר בכתר "ציירה של כנסת-ישראל שעיתרו למנדלי ושם כתר זה על ראשו של עגנון.

ניתוח מעמיק הוא מיוחד ל"הכנסת-כלה", האפוס היהודי הגדול, שיר-הלל ליהודי החסיד התם והגלבב. ואילו "אורח נטה ללון", הספר האלגי ביותר לעגנון, הוא "ברית-יצירה בין נפש אמן למקור-חיותה". אין קריב מעלים הרהורו הנוקב אחר "אבק מישחק ואבקת-סופר", הדבוקים בעטו של עגנון, הקושר כתרם לראש חסידים ושלומי-אמונה. עם זאת וודאית לו עגינתו העמוקה של עגנון בעולמם הרוחני של יראים ושלמים.

כאשר ל"שבועת אמונים", הרי בניגוד לדעות קורצווייל ומשה שמיר, שסיפור זה יוצא-דופן ביצירת עגנון — רואה בו קריב סיפור אליגורי-סימבוליסטי, שתוכו רצוף אהבה לישראל ולקדשי האומה, וכל-עצמו ארוג חוטי אוטוביוגרפיה משחר חייו, תוך התלבטות בין חולין לקדושה.

— ג —

מסכת מקיפה כדי מונוגרפיה ממצה מוקדשת לא. א. קבק, בן ליטא אף הוא, אשר קריב תובע עלבונו מידי העומדים על מיצפה ספרותו בשעתו. לדעתו — קבק פרץ תחומי הגובילה למרחבו של הרומאן, ומשלב שלב עלה לשיאו "בשביל הצר". קבק תר לא אחרי קלקלתו אלא לאחר מעלתו של אדם, אף אצל קטני-ארץ. להלן הוא רב את ריבו של קבק עם ברנר, אשר מתוך גינוי האנומליה הגלותית היהודית שלל את יצירת קבק, אשר קדם אף לאב"ג בהערצת "היהודים הגאים והיפים". אכן, קבק השכיל יותר מכל סופר אחר בדורו "לזרוע עילוי עם ואגם".

בדיקה מחדש וריהביליטציה גמורה הוא תובע לדמות-דיקונו של יעקב כהן, המשורר ההוגה, שביאליק שיבצו בשבעת כוכבי-הלכת של "שירתנו הצעירה". והנה, בעוד ששירת-נעוריו נתקבלה בתרועות, נתעלמה הביקורת כליל מיצירתו הדרמתית האפית הבשילה, "קלאסיקה עברית במיטב משמעותה — —" אשר גבהה בינה לבין דורנו — שכן "הרמוניה ואצילות אינן מרוח הזמן". יצירתו ששירה והגות אוניברסאלית חברו בה יחדיו היא "אחד הגלים הגבוהים של הרנסנס העברי".

"איש הטל" — כך מכתיר קריב את יעקב פיכמן, המשורר-הליריקן, המסאי והמבקר. אף הפרובלימות אצלו נושמות נשימה חמה. עם שליטתו בכל חדרי תרבות הזמן — ניצל משמץ דשמץ של דיקאדנס, כי "תמיד מלווהו ריח השדה אשר ברכו ה'". שוב אתה עומד על כוחו של קריב בציור דיוקן יוצר, כגון: "שירתו מאורשה ליופיו של עולם שחסדיו מתחדשים תמיד". ואילו עם פיכמן המבקר — "בא קשב עמוק להכרים שביצירה".

אמנם, הוא מסתייג במידת-מה מדרך ביקורתו של פיכמן, שכאיש השלוה, נהג להבליט את החשוב תוך התעלמות מן הפגום. אומר קריב: "בעוד שפיכמן היה לרוב תנא דמסייעא שקריב וליבב, הרי תפקיד לא פחות חיוני נועד בספרות לתנא ופליג".

"מעשה חשוב" היא הגותו הצרופה של יעקב שטיינברג, שבה "ששות המלים זו אל זו וגם נבוכות עדיין זו מזו". "ספר הרשימות" הוא "מיפקד לנכסינו הרוחניים, ובספירת יצירתו אופפנו, אייר רמים". אם כי כמשורר-אמת היה איש האילתור — היה בעל עיקרים מוצקים — "כל שדחה וכל שאימץ — בכל

מאדו עשה" — תחת שמי יהודה עמקה מחשבתו והיתה עדינה חדשה גם לשפתו. סממנים מובהקים הוא נתן בדור שמעוני, "משוררה של שחרית התחיה". שירתו — התפעמות ממחודשי ברית עם אדמת המכורה. בהעירו על עודף קרן השפע בשירתו שדילול-מה יפה לה, הוא מצביע על תרומת שירת שמעוני לאזרחות טובה בספרותנו הארצישראלית החדשה.

— א —

בהתפעמות-הלב הוא מעלה דמויות רחל ודבורה בארון. רחל — "קולה הרוגש מצא שערי-לב שמור לו לבדר", ו"פלג שירתה היה לראש-נחלים". דבורה בארון — סיפורה "תמצית אנושית, נוצצת, רועדת — כרמעה בעין השמש". לעומת תיאור "חיצון" של ההווי הגלותי בידי גדולי הפרוזה שלנו, דבורה בארון (ביחוד בספרה "מה שהיה") מתרפקת על האדם היהודי, תוך אהבת-אומן, כי "הנפשות הקטנות הן כמו גביע-אלהים". "מי בעל-נפש ורעדו מיתרי-נפשו עם כל דף שבספר" — מעיד בריגשה קריב.

בצבעים דשנים הוא מציין דיוקנו של אשר ברש, "אמן ההרמוניה ומוזגת ישן וחדש, שם ויפת". את כוחו הרב כריאליסטן מדקדק הוא מביע בפסוק נפלא: "כשם שאינו בא לזכות דרך נס, כך אינו בא לזכות דרך אונס". ובהיות עינו נתונה לא ליצירה בלבד אלא גם ליוצר, מעיד הוא בברש, כי היה "תפארת-אנוש — משומרי עטרת-הכבוד לתואר סופר".

קריב פוקד — בזכות אהבת-ישראל ואהבת-מכורה שבהם — ענוויר-רוח שכוחים בקרית-ספר שלנו. כגון מ. סיקו, שבדפי ספריו המועטים אצורה קובלנה חרישית של הנמכת קומת אדם מישראל. דברים נרחבים הוא מייחד לש. רייכנשטיין, "סופר הקיבוץ", מגידולי עמק יזרעאל. מסה מעניינת דנה בדמותו הטראגית של ראובן בריינין, "ממגלי אירופה בספרותנו ואיש הרנסנס העברי — שזיקנתו לא עיטרה את ילדותו".

להלן מעלה קריב במיצוי דיוקנותיהם של א. דרויאנוב, ר' בנימין, צבי דיזנדרוק ומ. גליקסון.

במדור "מרהוק" המסיים כרך א' — דברים על סנקה, חכם הסטוא, מהרוגי מלכות גירון הרשע, ששקעה, בעוד דברי החכם הקדמון "חיים היום כביום נתינתם"; על גורקי — גדול סופרי רוסיה, "שנתן לעמו לחם ולא שעשועים"; ועל תומאס מסאריק, משחרר עמו, פילוסוף ומדינאי הומניסט, ברוח חזונו של אפלטון. בפרקים אלה מתגלה קריב ברוחב תפישתו האוניברסאליסטית, היונקת מבאר מים חיים שלנו.

— ה —

אברהם קריב, מראשי המדברים בספרות ישראל ותרבות ישראל, המעורה בשיטי-שיטין שלה, הוא מבקר-אמן בעל כלי-ניתוח חדים ודקים. אף הוא מבזיק ניצוצי-הגינות ממסכת יצירה, מלאי שאר-רוח, כגון: "דבר-יצירה שאין בצידו כדי שניים מקרא — אינו כדאי אפילו לקריאה אחת". "הרבה יסודות של חידוש בעולם אחד, הם רוב טובה שקשה לקבל" (על יעקב שטיינברג). "בעוד שסתם בדיחה בחינת קבוצה שאינה יכולה לדור עם האמנות בכפיפה אחת, הרי ההומור חותמו אמת" (על דרויאנוב). "אמני-אמת יודעים כי אין סמל בעלה מרוב המציאות שהרים ביד נבונה" (על דבורה בארון).

אליבא דקריב לא תתואר ספרות של קיימא באין רוח חזון בכנפיה. "אמנות לשם אמנות", אסתטיקה לשמה, לדידיה, כמוה כ"עבודה זרה". באין חזון יירע עם האדם. כשרוך ללא חזון — חטאת ניוון ושחיתות רובצת לפיתחו. אכן, הספרות אינה אלא כלי-שרת בקודש — לעילוי אדם ועם.

גם החולקים על מישנתו הקיצונית של א. קריב — ויש מקום להסתייג ביחוד מהשגותיו המוחצות על מנדלי וברנר — מודים בלהט אמונתה, ביושרו האינטלקטואלי, ברוחב ובעומק ראייתו לאופקי הרוח שלנו. בפארפריזה לפסוקו של קריב על יעקב כהן, נוכל לומר על ביקורתו היוצרת של קריב: אשרי הספרות שמבקר-משורר כערכו מושך עליה חסד עינו ולבנו.

